

КЛЮЧОВЕ ЗАПИТАННЯ

Як змінюється простір і громада міста під впливом економічних та політичних чинників?

Основні поняття, ідеї: поліетнічність, регіональний патріотизм, історична пам'ять, міська ідентичність

► 1. Погляд дослідника. Л. Лінднер

Коли Джон Юз у 1869 р. вперше побував у місцевості Юзівка, то побачив не лише голий степ. Перше документально зафіксоване поселення з'явилося тут ще за 100 років до цього. В 1779 р. уряд імперської Росії передав урочище Олександрівка у власність старшому лейтенанту Е.С. Шидловському, а ще раніше, на початку XVII ст., тут, ймовірно, існували козацькі зимівники. Близько 1779 р. у цьому поселенні налічувалася 341 особа... Після заснування Дж.Юзом «Новоросійського товариства» й селища Юзове, поселення почало зростати настільки ж швидко й хаотично, як й інші центри гірничо-видобувної промисловості в Європі... Юзівка може слугувати прикладом стрімкого розвитку спеціально заснованого промислового селища — від маленького незначного поселення до міста... У 1870 р. в селищі проживали 380 осіб, серед яких були перш за все вихідці з Англії, що в 1868 р. привезли з собою машинне устаткування... У 1884 р в Юзівці проживали вже 5494 осіб, а в 1897 — 28 067.

Лінднер Р. Підприємці і місто в Україні, 1860–1914 рр. (Індустріалізація і соціальна комунікація на Півдні Російської імперії) / За ред. О.М. Доніка. — Київ-Донецьк: ТОВ «ВПП «Промінь», 2008. — С. 70–72.

► 2. Мовою цифр. Склад населення Юзівки за місцем походження, 1884 р.

Місце походження	Частка у складі мешканців
Мешканці Бахмутського повіту (місцеві)	11%
Вихідці з центральних губерній Російської імперії (Орловської, Владимирської, Калузької, Смоленської, Рязанської, Тамбовської, Костромської, Нижегородської, Тульської, Ярославської)	26%
Вихідці з південних та південно-західних губерній (Донської області, Воронежської, Курської, Київської, Чернігівської, Тавридської, Харківської, Херсонської, Полтавської)	19%
Вихідці з інших губерній	17,4%
Іноземці (англійці, італійці, прусаки, румуни, французи, шведи)	5%

Перепис населення, проведений Бахмутським земством у 1884 р. — Стєпкин В.П., Гергель В.И. Полная история Донецка (1779–1991). — Донецк: Апекс, 2008. — С. 120.

ЗАВДАННЯ ► Джерела 1–4

- * Ознайомтеся із Джерелом 1. Кого можна вважати засновником Донецька? Чим зумовлене стрімке зростання населення Юзівки наприкінці XIX ст.?
- * З яких регіонів Російської імперії та країн Європи спостерігається найбільша кількість мігрантів до Юзівки (Джерело 2)?
- * До яких соціальних верств, на вашу думку, належали мешканці Юзівки, що походили з російських та українських земель, з інших країн Європи? Припустіть, які причини могли вплинути на їх рішення мігрувати на Донбас?
- * Порівняйте національний склад мешканців Донецька у 1917 та 2001 роках (Джерела 3–4). На підставі статистичних даних та інформації, отриманої з інших джерел висловіть власні міркування щодо того, які події XX ст. найбільше вплинули на зміни в етнічному складі населення міста? Відповідь обґрунтуйте.

► 4. Мовою цифр

Національний склад Донецька, 2001 р.

	2001 рік	
	Кількість	Відсоток
Росіяни	493392	48,2
Українці	478041	46,7
Білоруси	11098	1,1
Греки	11015	1,1
Євреї	5087	0,5
Татари	4987	0,4
Вірмени	4050	0,4
Азербайджанці	2098	0,2
Грузини	2073	0,2
Інші	13001	1,2
РАЗОМ	1024678	100

► 3. Мовою цифр

Національний склад населення Донецька, 1917 р.

	1917 рік	
	Кількість	Відсоток
Росіяни	31952	58,4
Євреї	9934	18,1
Українці	7086	12,9
Поляки	2120	3,9
Білоруси	1465	2,7
Вірмени	421	0,8
Татари	334	0,6
Греки	334	0,6
Литовці	297	0,5
Казахи	130	0,2
Англійці	101	0,2
Цигани	96	0,2
Німці	70	0,1
Австрійці	50	0,09
Перси	41	0,07
Чехи	39	0,07
Грузини	31	0,06
Болгари	23	0,04
Іспанці	19	0,03
Італійці	13	0,02
Французи	13	0,02
Китайці	12	0,02
Інші	160	0,3
РАЗОМ	54718	100

Укладено за: Корнилов Д. Кто жил в Юзовке? — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://infodon.org.ua/uzovka/21>;

Національний склад та рідна мова населення Донецької області. — Головне управління статистики у Донецькій області. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://donetskstat.gov.ua/census/census.php?ncp=11&ncp1=6>

5. Фотодокумент

Юзівка, Торгова площа, 1901 р.

Донець: от поселка до мегаполиса. Фотоальбом. — Донецьк: ЧП АРПИ, 2010. — С. 36.

6. Фотодокумент

Шахтарі за роботою, кінець XIX ст.

Донець: от поселка до мегаполиса. Фотоальбом. — Донецьк: ЧП АРПИ, 2010. — С. 47.

ЗАВДАННЯ ► Джерела 5–6

★ Уважно роздивіться старі фото (Джерела 5 і 6). Що вони розповідають про селище Юзівку та життя його мешканців?

7. Шахтарський фольклор

Шубін — міфологічний персонаж, гірничий дух, шахтний домовик. Вірять, що наприкінці XIX ст. на одній з донецьких шахт працював гірничий майстер на прізвище Шубін, який мав хист передбачати нещасні випадки. Перед кожною зміною він спускався у шахту, щоб прислухатися до її надр та попередити про можливу небезпеку. Одного дня він згинув — відтоді ходить по виробітках Донбасу постарілий гірничий майстер... Появу легенди про підземного духа пов'язують із професією «газожога» — працівника, який ходив по виробітках із

Дерев'яна фігура Доброго Шубіна у Донецьку

Костыря И. Добрый Шубин: правда и вымыслы шахтерского эпоса. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://infodon.org.ua/pedia/330>

ЗАВДАННЯ ► Джерело 7

★ Пригадайте, що таке міфи і як вони виникають? Чим сучасні міфи відрізняються від давніх? Що у них спільного?

★ Ознайомтеся з Джерелом 7. Як ви гадаєте, чим зумовлене побутування міфа про Доброго Шубіна серед сучасних шахтарів?

факелом й випалював газ, щоб запобігти вибуху метану. Він одягався у кожух хутром назовні. Це заняття було доволі небезпечним, і випадки загибелі «шубіних» не були рідкістю. Побачити Шубіна — означає отримати чи то казкову допомогу, чи то попередження про смерть... Лише в Донецьку цей демонічний образ був прозваний «добрим», його почали сприймати як один із символів шахтарської праці... А ступінь небезпеки, що асоціюється із ним, став одним з складових іміджу шахтарської Донеччини.

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://miningwiki.ru/wiki/Шубин>

► 8. Фотодокумент

Плакат, що пропагує шахтарську працю

Донецьк, 2010. Фото О.Міхеевої

У вугільній шахті Донецька

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://onua.com.ua/2999-shakhty-donecka-22-foto.html>

► 9. Мовою цифр

За даними Головного управління статистики Донецької області, у вугільній промисловості регіону річний рівень виробничого травматизму (20 травмованих на 1000 працівників) у п'ять разів вищий середнього показника по області. На вугільних підприємствах області у 2010 році було травмовано 2908 осіб або дві третини усіх постраждалих на виробництві. Кількість загиблих шахтарів за 2010 рік склала 74 особи, тобто кожен мільйон тонн виданого на-гора вугілля забрав життя двох гірняків.

Електронний ресурс. — [Режим доступу]: <http://allnewspoint.com/news/1107872>

► 10. Пам'ятник

*Пам'ятник
«Слава шахтарській праці».
1966 р.
Автори П. І. Вігдергауз,
К.Ракитянський.*

ЗАВДАННЯ ► Джерела 8–11

- * Уважно роздивіться плакат та фото (Джерело 8). Чим відрізняється плакатний образ шахтаря від реального? Чому?
- * Що вам відомо про умови праці у вугільній шахті? Ознайомтеся із даними про виробничий травматизм на шахтах (Джерело 9). Поміркуйте, як позначається постійний професійний ризик на здоров'ї шахтарів та їх повсякденному житті?
- * Роздивіться фото пам'ятника та прочитайте історичну довідку (Джерела 10 і 11). Поміркуйте, чому керівництво СРСР вважало особливо необхідним вшановувати працю шахтарів?
- * Що вам відомо про те, як в сучасній Україні підтримують престиж цієї професії?

► 11. Історична довідка. День шахтаря

День шахтаря був офіційно затверджений в СРСР за поданням міністрів вугільної промисловості Олександра Засядька та Дмитра Оніка 10 вересня 1947 р. «Таке свято сприяло б підвищенню привабливості шахтарської праці й слугувало б виразом визнання заслуг шахтарів, які позбавляють себе у шахтах сонячного тепла й світла, щоб дати тепло та світло усім людям», — відзначалося у пояснювальній записці документу. Вперше день шахтаря святкувався 29 серпня 1948 р. Для вугільно-видобувних районів День шахтаря є головним святом й широко відзначається концертами просто неба й народними гуляннями.

День шахтаря. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.calend.ru/holidays/0/0/155/> <http://www.donjetsk.com/letopis/561-den-shakhtera-rozhdenie-s-zaderzhkojj.html>

► 12. Повідомлення інформаційного порталу

Після смерті Сталіна джаз <...> став музикою культурної молоді. З інтервалом у декілька років оркестри виникли у всіх донецьких вузах. Але це не було чимось оригінальним. Це спостерігалось скрізь, де були студенти. Те, що виокремило Донецьк, своїми силами створив Віктор Дубільер. Страсний меломан, він зібрав дивовижну колекцію платівок, обмінюючись поштою. В місті ніхто не знав джаз краще за нього... На квартиру Дубільєра приходили юрби тих, хто тільки там і

ЗАВДАННЯ ► Джерела 12–15

★ Чому саме після смерті Сталіна проявилось масове захоплення донецької молоді джазом (Джерело 12)?

★ Ознайомтеся з офіційним документом (Джерело 13). Поміркуйте, чому для створення джаз-клубу потрібно було схвалення партійних органів? Що у документі засвідчує намір міськкому комсомолу контролювати діяльність джаз-клубу?

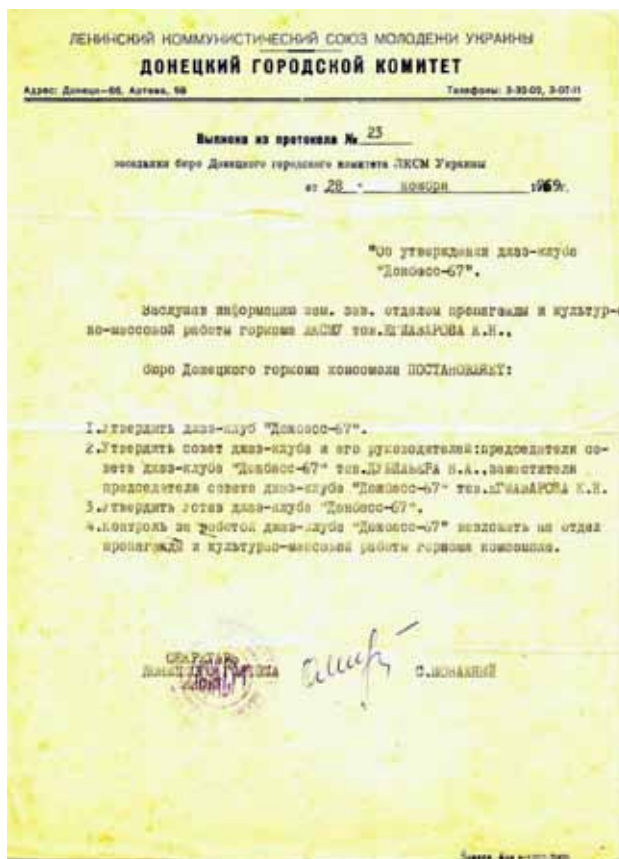
★ Роздивіться світлину однієї з зустрічей джаз-клубу (Джерело 14). Яка атмосфера панує у вітальні? Про що це свідчить?

★ Ознайомтеся з історичною довідкою (Джерело 15). Чи можна назвати Донецьк «джазовою столицею України»? Відповідь обґрунтуйте.

міг послухати джаз. При цьому він був не лише знавцем, а ще й організатором. У 1967 р. він сформував джаз-клуб «Донбас-67» — не лише легально, а й під покровительством Ворошиловського райкому комсомолу... Як жартує Дубільєр, він заснував джаз-клуб лише тому, що втомився приймати безконечні депутації меломанів й захотів перенести прослуховування платівок у якесь інше приміщення. Завдяки Дубільєру Донецьк став першим українським містом, в якому пройшов джаз-фестиваль. Це було у 1969 р.

Джаз. Донецкий авторский сайт Е.Ясенова. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.donjetsk.com/enciklopedia/422-dzhaz.html>; <http://www.donjetsk.com/letopis/844-segodnya-zdes-igrayut-dzhaz.html>

► 13. Мовою документів

Витяг з протоколу засідання бюро Донецького міськкому ЛКСМУ

28 листопада 1969 року

Заслухавши інформацію зав.відділу пропаганди і культурно-масової роботи міськкому ЛКСМУ Єгіазарова К.Н., бюро Донецького міськкому комсомолу постановляє:

1. Затвердити джаз-клуб «Донбас-67».
2. Затвердити раду джаз-клубу і його керівників: голову ради джаз-клубу «Донбас-67» Дубільєра В.А., заступника голови ради джаз-клубу «Донбас-67» Єгіазарова К.Н.
3. Затвердити Статут джаз-клубу «Донбас-67».
4. Контроль за роботою джаз-клуба «Донбас-67» покласти на відділ пропаганди і культурно-масової роботи міськкому комсомолу.

Секретар Донецького міськкому ЛКСМУ
С. Поважний

Витяг з протоколу №23 засідання бюро Донецького міськкому ЛКСМУ від 28 листопада 1969. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.donjetsk.com/retro/669-my-sdelali-doneck-nemnogo-svobodnee.html>

▶ 14. Фотодокумент

Джазова вітальня В. Дубільєра, 1970-і роки. Фото Ю. Русанова

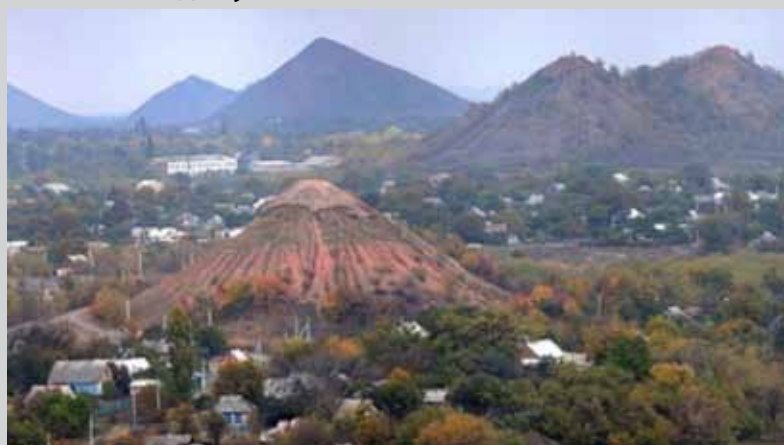
<http://govorit.donetsk.ua/kak-dubiler-nachinal-donetskii-dzhazovyi-festival.html>

▶ 15. Історична довідка. Джазовий фестиваль у м. Донецьку

Перший джазовий фестиваль проводився у Донецьку у 1969 р., був організований міськкомом комсомолу й приурочений до сторіччя заснування міста. Він отримав назву «Донецьк-100». Далі відбулася серія із дванадцяти джазових фестивалів. Несподівано (у 1989 р. — Ред.), на піку своєї популярності, традиція проведення фестивалю припинилася на цілих 15 років. Фестиваль був відроджений (з 2001 р. — Ред.) групою ентузіастів під головуванням президента фестивалю Олександра Серого та проводиться щорічно. Фестиваль змінив назву на «До#Дж», отримав статус міжнародного та професійного.

ДоДж. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki/ДоДж>

▶ 16. Фотодокумент

Сучасна панорама Петровського району міста Донецька

Терриконы Валерия Дудуша. Донецкий авторский сайт Е. Ясенова. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.donjetsk.com/vid_sverhu/920-terrikony-valeriya-dudusha.html

Площа Леніна у Донецьку, 1967 р.

Градостроительство СССР, 1917–1967. — Москва, 1967

ЗАВДАННЯ ► Джерела 16–19

★ Роздивіться світлини краєвидів сучасного Донецька (Джерело 16). Які фактори впливають на формування вигляду міста? Порівняйте Джерела 16 та 4. Наскільки змінився і в чому залишився незмінним вигляд Донецька за 100 років? Чому? Відповідь обґрунтуйте.

★ Що найбільше вразило сучасного німецького режисера у Донецьку (Джерело 17)?

★ Роздивіться емблему та рекламний плакат донецького футбольного клубу «Шахтар» (Джерела 18 і 19). Як у них проявляється регіональний патріотизм? Які чинники відіграють основну роль у згуртуванні міської громади Донецька та формуванні міської ідентичності донеччан?

► 17. Погляд сучасника. Інтерв'ю з Якобом Пройсом

Коли я приїхав до Донецька, перше, що я побачив — це чистий та доглянутий центр міста, що не схоже на інші міста пострадянського простору, які мені вдалося побачити. Відчувалося, що в цьому місті є економічний розвиток і є гроші. Хоча в Донецьку існує не менша проблема передмістя, воно суттєво відрізняється від центру. Терикони та індустріальні види Донецька були для мене чимось новим. Все це дуже контрастувало з російськими провінційними містами, в яких я бував, де все було в доволі поганому стані, від самого центра місту до передмістя. Друге, на що я відразу звернув увагу — це регіональний патріотизм, в якому є щось привабливе. Стадіон у Донецьку став для мене певним дзеркалом суспільства. Бо на цьому стадіоні збираються різні люди — багаті та бідні, щасливі й нещасні, ситі й голодні.

Константинова Е. «Шахтер» и город контрастов // Зеркало недели. — 2011. — № 12; Режисер «Іншого Челсі» розповів сенсаційні факти про Україну. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ngo.donetsk.ua/articles/rezhiser-inshogo-chelsi-rozpoviv-sensaciyne-fakti-pro-ukrayinu-intervyu>

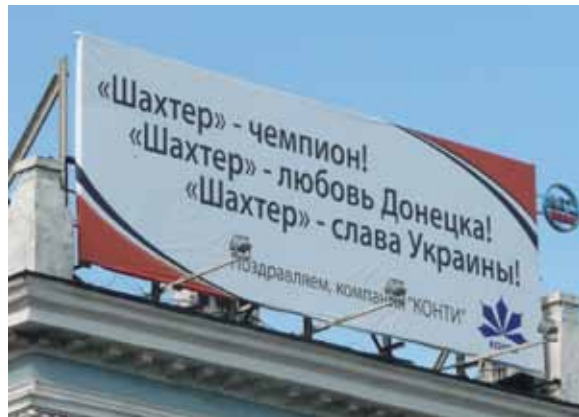
ДОВІДКА

Якоб Пройс — німецький режисер, автор кінострічки «Інший «Челсі»: Історія з Донецька»

► 18. Емблема

► 19. Плакат

Шахтёр (футбольный клуб, Донецк). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://ru.wikipedia.org/wiki/Шахтер_\(футбольный_клуб,_Донецк\)](http://ru.wikipedia.org/wiki/Шахтер_(футбольный_клуб,_Донецк))

► 20. Пам'ятник

*Пам'ятник Дж. Юзу,
англійському підприємцю.
Автор О. Скорих. 2001 р.
Фото О. Міхеєвої*

*Пам'ятник В. І. Дегтярьову,
першому секретарю Донецького
обкому КПРС (1953–1975).
Автори Ю. Балдін, А. Лукін.
2001 р.
Фото О. Міхеєвої*

ЗАВДАННЯ ► Джерела 20–21

★ Роздивіться уважно фото пам'ятників двом діячам, які пов'язані з історією Донецька (Джерело 20). До яких епох належать ці люди? Історичну пам'ять яких соціальних груп вони представляють?

★ Ознайомтеся із думкою дослідника (Джерело 21). Чому зміна політичного укладу супроводжується появою одних та забуттям чи зникненням інших пам'ятників?

★ Як ви гадаєте, чому стало можливим одночасне існування знаків різних епох та різних соціальних груп у одному міському просторі сучасного Донецька? Про що це свідчить?

► 21. Погляд дослідника. Оксана Міхеєва

Період перебудови повністю випадає з процесу творення пам'ятників. Різка зміна орієнтирів, розвінчування колишніх героїв, поява альтернативних позицій та сценаріїв розвитку історії тощо породили ситуацію певної розгубленості, що саме тепер, у нових умовах, мають репрезентувати пам'ятники. Серія нових пам'ятників, датована кінцем 1990-х рр., демонструє собою поліваріантність нового суспільства: тут зустрічаємо й феномен суспільного «пригадування», коли в суспільну пам'ять повертаються образи з минулого.

Отже, «пригадали» й увели — як частину спільної пам'яті всіх донеччан про минуле — постраждалих від сталінських репресій (Пам'ятник Жертвам політичних репресій), війну в Афганістані (пам'ятник воїнам-інтернаціоналістам), Чорнобильську трагедію, репресованого поета Василя Стуса та інших. Місто «пригадує» своє історичне коріння, що сягає поза межі радянського періоду: 2001 року в місті з'явився пам'ятник Джонові Юзу, англійському підпри-

ємцеві та засновникові металургійного заводу, промисловий розвиток якого сприяв розвитку регіону та міста. Встановлено пам'ятник відомому дореволюційному економістові Михайлові Туган-Барановському...

Суспільства перехідних часів стикаються також із проблемою розриву зв'язку поколінь через те, що вони мають відмінні спогади. І справді, можна знайти багато ознак цього процесу, однак у Донецьку наявний і яскравий приклад компромісу між поколіннями: пам'ятник відомому партійному діячеві, першому секретареві Донецького обкому КПУ (1968–1976), Героєві Соціалістичної праці Володимирові Дегтярьову. Встановлення цього пам'ятника у 2002 р. позитивно сприйняли усі покоління донеччан.